

Libera, Jerzy / Zakościelna, Anna

Pawłów, stan. 4, pow. Sandomierz, woj. świętokrzyskie - nowe późnoplejstocenijskie obozowisko z lessów sandomierskich

---

Archeologia Polski Środkowowschodniej 5, 9-15

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BADANIA TERENOWE W 1999 ROKU – FIELD WORK IN 1999

JERZY LIBERA, ANNA ZAKOŚCIELNA

PAWLÓW, STAN. 4, POW. SANDOMIERZ, WOJ. ŚWIĘTOKRZYSKIE – NOWE PÓŻNOPLEJSTOCENSKIE OBOZOWISKO Z LESSÓW SANDOMIERSKICH

Stanowisko nr 4 w Pawłowie, gm. Zawichost, zostało odkryte przez współautorkę tego sprawozdania, w trakcie badań AZP, prowadzonych w północno-wschodniej części Wyżyny Sandomierskiej przez Katedrę Archeologii UMCS w Lublinie. Z powierzchni zebrano wówczas 184 zabytki krzemienne, wśród których znajdowały się m.in. półtylczak, rylec, wykrojec i 14 rdzeni. Cały inwentarz wykonany został z surowca czekoladowego pokrytego biało-niebieską patyną. Wiosną następnego roku sporządzono szczegółową planografię materiału powierzchniowego dokumentując jego pełny układ na powierzchni 33 arów. Pozyskane 364 okazy potwierdziły jednorodność technologiczną i surowcową całego uzyskanego inwentarza krzemienego, który wstępnie datować można na późną fazę plejstocenu.

Stanowisko położone jest na północno-zachodnim stoku bardzo łagodnie wykształconego lessowego¹ cypla suchej dolinki usytuowanej w dorzeczu Czyżowianki, lewego dopływu Wisły.

Badania 1999 r. przeprowadzone w dniach 5-25 sierpnia² miały na celu rozpoznanie charakteru stanowiska, stratygrafii zalegania zabytków, obecności ewentualnych obiektów nieruchomych oraz ocenę stopnia jego zniszczenia. Założono szurf po osi północ-południe o wymiarach 2 x 15 m (poszerzony o kolejne 5 m²) w miejscu łagodnego spadku stoku, mniej więcej w centrum zasięgu wyznaczonego przez materiał powierzchniowy. Eksplorację wykopu we wstępnej fazie prowadzono metodą plantowania (dotyczy to humusu oraz niższych nawarstwień do momentu pojawienia się pierwszych zabytków), następnie skrobano łopatkami warstwy mechaniczne o miąższości 10 cm (dwa pierwsze poziomy), redukując kolejne warstwy do grubości 5 cm. Ich układ dostosowano do powierzchni spadku stoku. Wszystkie znaleziska dokumentowano dwuwymiarowo prowadząc ni-

welacje dla określonych poziomów. Uzyskano wyłącznie inwentarz krzemienisty, który zalegał przede wszystkim w dolnej partii stoku w warstwach: orno-próchnicznej (0-25 cm), przemywania (do 45 cm poniżej) oraz w najniższej części stoku w poziomach akumulacji stokowej (do 35 cm poniżej humusu). Pojedyncze zabytki zdeponowane były w warstwach VIII-X (tj. do głębokości 55 cm poniżej humusu).

Uchwycono trzy zwarte, owalne, niewielkie krzemienice, położone w odległościach około 100 cm od siebie, którym towarzyszył nieliczny materiał zalegający w rozproszonym. Dwa skupiska posiadały zbliżone wymiary – 1,0 x 2,0 m. Skupisko A zalegało w pierwszych czterech warstwach mechanicznych poniżej humusu, skupisko B sięgało kolejnej warstwy, zaś skupisko C, o wymiarach 1,3 x 0,8 m, ukazało się w stropie II warstwy i sięgało do głębokości 55 cm. Liczebność zabytków w poszczególnych krzemienicach wynosiła: A – blisko 5500 egz., B – około 2400 i C – ponad 2500 (por. tab. 1). Nie stwierdzono żadnych trwałych obiektów.

Tab. 1. Liczebność zabytków w poszczególnych krzemienicach.

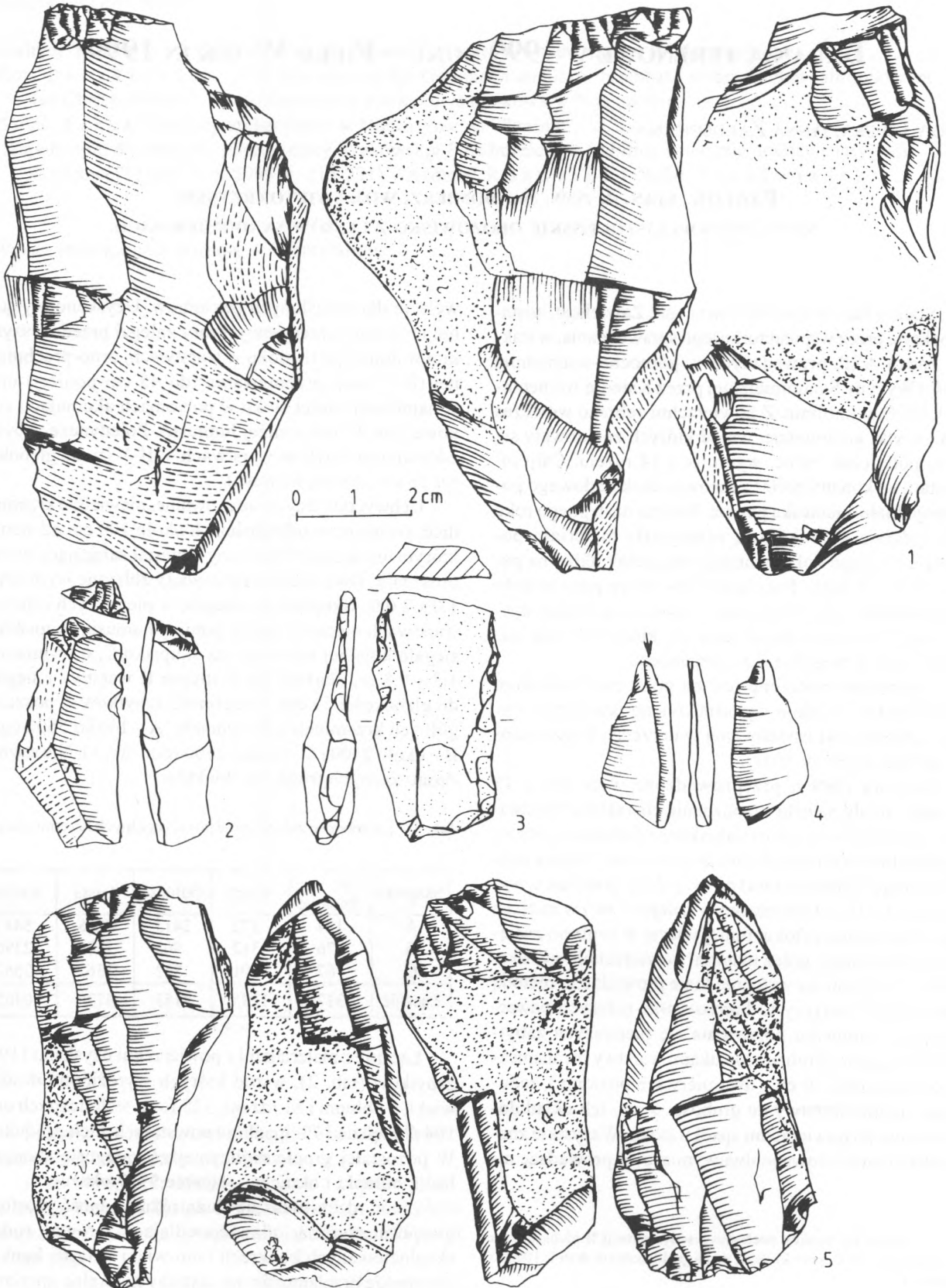
Skupisko	Zab. wydzielone	Wióry	Odlupki	Łuski	Razem
A	194	572	2413	2268	5447
B	76	312	908	1100	2396
C	67	301	832	1362	2562
Łącznie	337	1185	4153	4730	10405

Łącznie z materiałami z powierzchni uzyskano 11931 zabytków (tab. 2), wśród których wyróżniono 4 surowiaki, 5 odlupki i 81 rdzeni, 325 form technicznych oraz 104 narzędzia i 7 odpadków powstałych z ich produkcji. W pozostałej grupie najliczniejszą kategorię stanowią łuski, odlupki i okruchy – łącznie 9927 okazów.

Zbiór rdzeni ukazuje dużą różnorodność morfologiczno-metryczną, odzwierciedlającą zarówno rodzaj eksploatowanych konkrecji (surowiaki bulaste, konkrecje płaskie oraz amorficzne okruchy naturalne i przemysłowe o powierzchniach korowych, jak i zeolizowanych), zaawansowany stopień rdzeniowania (od form zaczą-

¹ Less w tej okolicy pochodzi z sedymentacji II pleniglacjału wistulianu (por. R. Czarnecki 1996, mapa geologiczna w skali 1: 100000 /opaska/).

² Badania finansował UMCS przy współudziale Oddziału Służby Ochrony Zabytków w Kielcach oraz Urzędu Miasta i Gminy w Zawichoście. W pracach brali udział studenci archeologii UMCS roku „0” oraz I.

Ryc. 1. Pawłów, stan. 4. Wybór rdzeni i narzędzi.

Tab. 2. Struktura inwentarza krzemiennego.

Kategoria inwentarza	Ilość
A. Formy rdzeniowe	
Surowiaki	4
Oblupnie	5
Rdzenie	51
Fr. rdzeni	30
Razem formy rdzeniowe	90
B. Formy techniczne	
Zatępce pierwotne	129
Podtępce	11
Zatępce wtórne	91
Odnawiaki	19
Swieżaki	9
Odlupki znoszące odbocznie pięcisko	26
Dwupiętniki	5
Wierzchniki	20
Wióry ze zmiany orientacji	1
Odlupki ze zmiany orientacji	14
Razem formy techniczne	325
C. Półsurowiec	
Wióry	1478
Odlupki, okruchy	4892
Łuski	5035
Razem półsurowiec	11405
D. Narzędzia	
Rylce	27
Półtylczaki	23
Odlupki częściowo retuszowane	23
Drapacze	9
Wióry częściowo retuszowane	14
Tylczaki	3
Wykrojce	3
Narzędzia zębate	1
Narzędzia nieokreślone	1
Razem narzędzia	104
E. Odpadki z formowania narzędzi	
Rylczaki	7
Razem wszystkie	11931

kowych, poprzez okazy średnio wyeksploatowane, do egzemplarzy szczątkowych, często o zmienionej orientacji), jak i rodzaj uzyskiwanego półsurowca (wióry, odlupki, wióro-odlupki). Zdecydowaną przewagę mają amorficzne rdzenie odlupkowe. W grupie rdzeni wiórowych występują przede wszystkim okazy jednopiętowe o ostrym kącie rdzeniowania, obecne są również formy dwupiętowe (ryc. 1: 1, 5). Ich eksploatację często poprzedzała faza oblupnia, w zależności od kształtu konkretu manifestująca się formowaniem praodłupni (bardzo liczne zatępce pierwotne – ryc. 2: 3), boków oraz tyłu przyszłego rdzenia (szereg odlupków krótkich i na ogół bardzo szerokich, w tym także w różnym stopniu pokrytych korą), niekiedy tylko częściowo korygująca określony element rdzenia (zatępce jednoboczne lub częściowe).

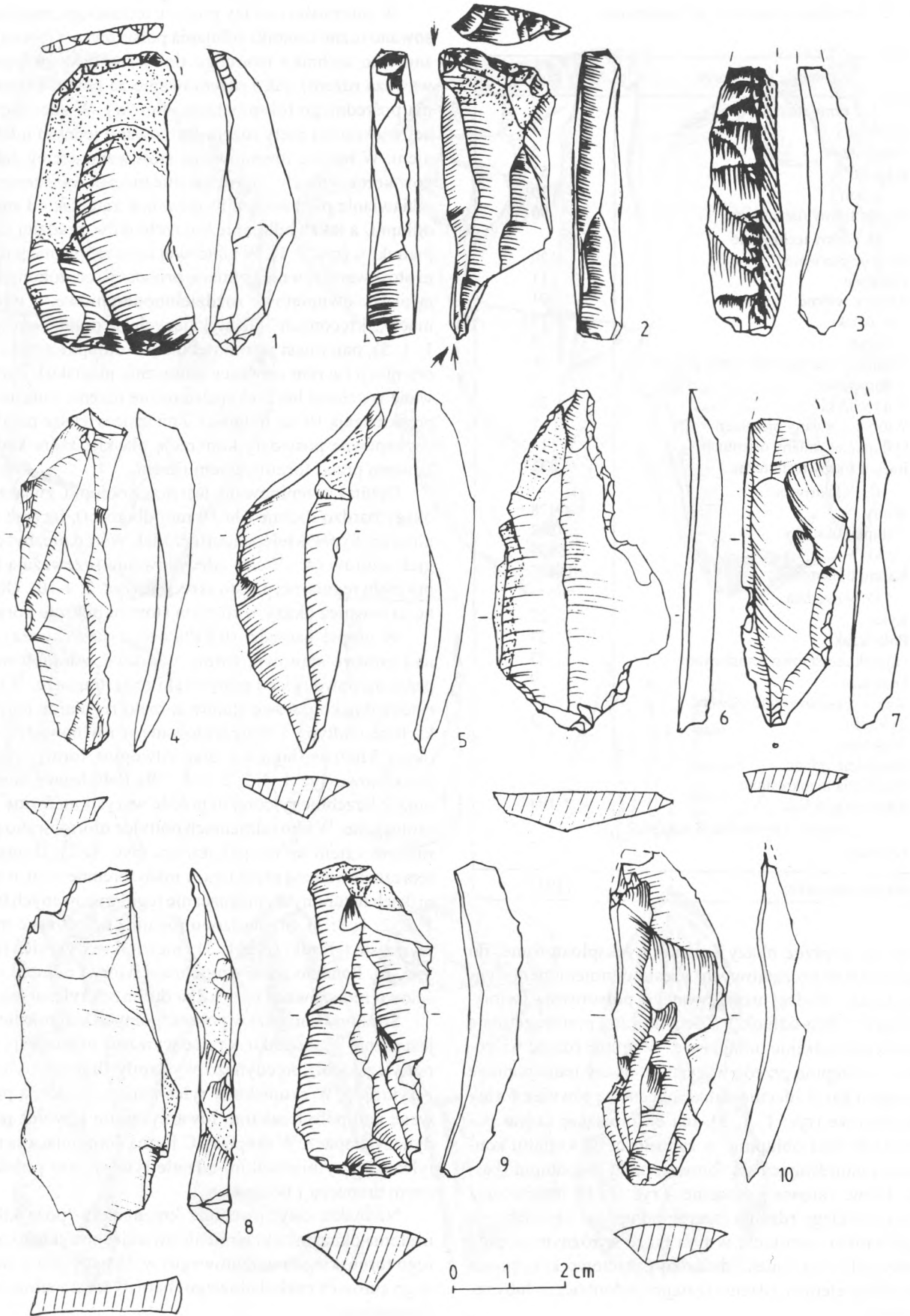
W zależności od fazy procesu technologicznego stosowano różne techniki odbijania półsurowca. Obecna jest zarówno technika twardego tłuka (zaprawa przygotowawcza rdzeni), jak i rdzeniowanie za pomocą uderzenia pośredniego (eksploatacja wiórów). W zdecydowanej większości pięty rdzeni formowano jednym uderzeniem. W trakcie rdzeniowania stosowano szereg zabiegów korekcyjnych – prawcowanie pięcisk, świeżenie lub odnawianie pięt, wtórne formowanie zatępisk od strony odlupni, a także odbijanie wierzchników, rzadziej dwupiętników (ryc. 3: 1). W końcowej fazie eksploatacji rdzeni stosowano również zmianę orientacji, co dokumentują okazy dwupiętowe rozdzielnooślupniowe, o odlupniach „skręconych” lub stykających się pod kątem (ryc. 1: 1, 5), natomiast wśród debitażu – odlupki ze zmiany orientacji (w tym znoszące odbocznie pięcisko). Zachowane w całości lub zrekonstruowane rdzenie bulaste nie przekraczają 10 cm długości. Znacznie większe parametry zapewne posiadały konkretne płaskie, które kawałkowano przed formowaniem rdzeni.

Debitaż zdominowany jest przez odlupki, zwłaszcza okazy bardzo drobne (do 10 mm długości), łącznie stanowiące 87,04% tej kategorii źródeł. Wśród niezbyt długich wiórów (4 – 7 cm) zdecydowanie przeważają formy mało regularne, często skręcone (ryc. 2: 4-10). Obecne są również okazy w różnym stopniu pokryte korą.

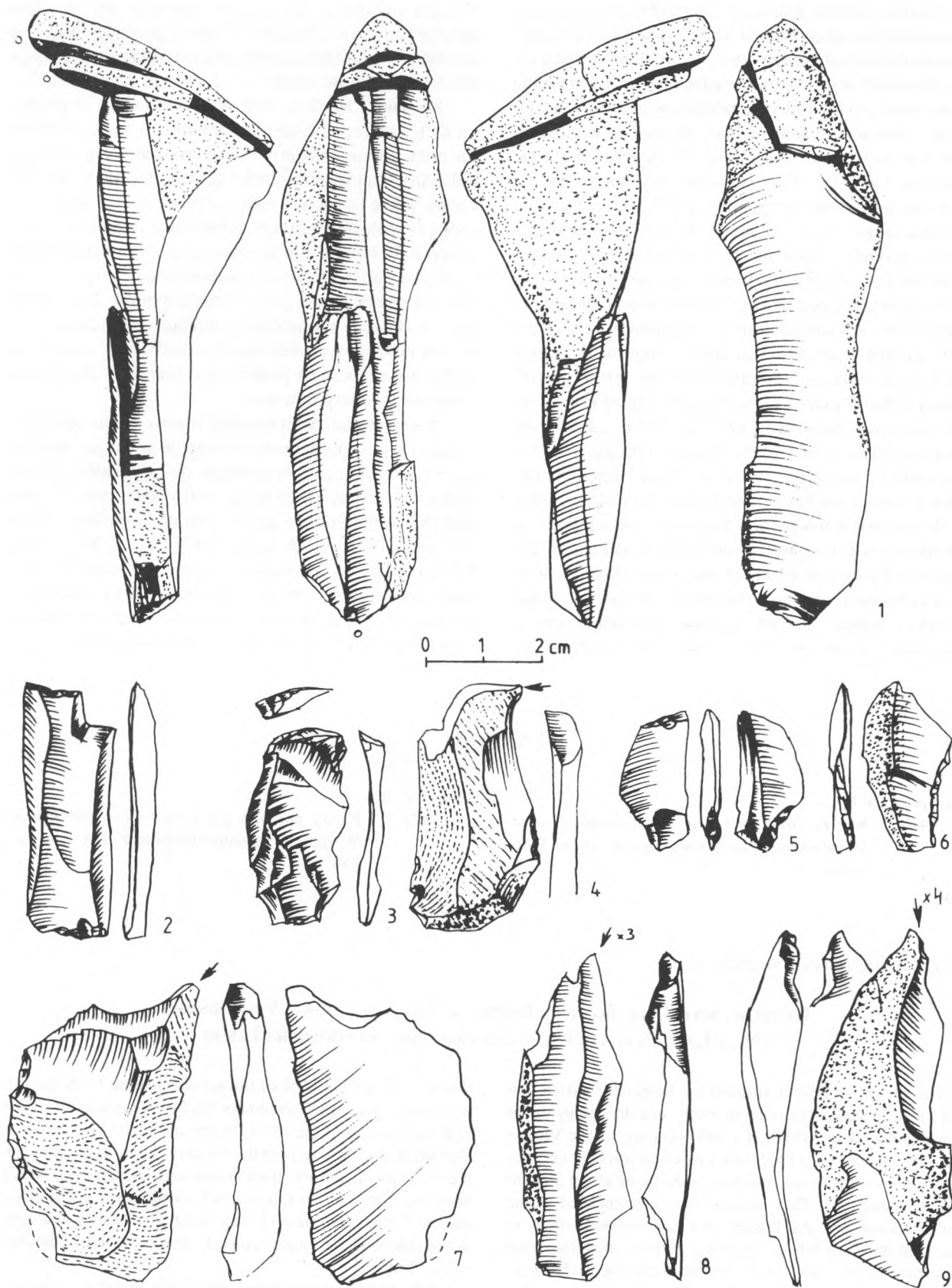
W grupie narzędzi (0,88% całości inwentarza) ponad połowę stanowią formy wiórowe, zdominowane przez atypowe rylce i półtylczaki oraz drapacze. Wśród rylców blisko połowę stanowią mało regularne jedynaki. Inne podtypy – reprezentowane w równowadze – to okazy klinowe, łamańce oraz zdwojone formy węglowo-klinowe (ryc. 1: 4; 2: 2; 3: 4, 7-9). Półtylczaki, dorównujące liczebnie rylcom, to przede wszystkim formy mikrołuskane. W obu odmianach półtylce uformowano pod różnym kątem do osi półsurowca (ryc. 3: 2). Drapacze reprezentowane są przez okazy mało foremne m.in. o drapiskach naturalnych, nieznacznie regularyzowanych (ryc. 1: 2; 2: 1; 3: 3). Stwierdzono również pojedyncze mało wyraziste tylczaki (ryc. 1: 3) i niewielkie wykrojce (ryc. 3: 5, 6). Ponadto zbiór uzupełniają wióry i odlupki częściowo retuszowane oraz kilka drobnych rylczaków.

Struktura narzędzi w poszczególnych krzemienicach jest różna. W skupisku A rylce wyraźnie przeważają nad półtylczakami; pojedynczo wystąpiły drapacz, tylczak i wykrojce. W skupisku B rylce mają nieznaczną przewagę nad półtylczakami, towarzyszy im również pojedynczy drapacz. W skupisku C formą dominującą są półtylczaki przy niewielkim udziale rylców oraz pojedynczym drapaczu i tylczaku.

Niemalże cały inwentarz krzemienny (poza kilkunastoma okazami z krzemienia świeciechowskiego, szarego toruńskiego i narzutowego) wykonany jest z ciemnego surowca czekoladowego, bardzo często silnie spatinowanego.

Ryc. 2. Pawłów, stan. 4. Wybór narzędzi i półsurowca wiórowego.

Ryc. 3. Pawłów, stan. 4. Dwupiętnik oraz wybór narzędzi.

Analiza ogólnej struktury inwentarza pozyskanego w trakcie pierwszego sezonu badań wskazuje na wyraźny produkcyjny charakter rozpoznanej części stanowiska. Dowodzi tego zarówno zdecydowana przewaga pozostałości produkcyjnych i półsurowca nad narzędziami, jak i obecność surowych brył, obłupni oraz znacznej ilości korowych lub częściowo korowych okruchów, odłupków i wiórów. Taka struktura inwentarza jest typowa dla pracowni przykopalnianych. W przypadku Pawłowa sądzić można, iż mamy do czynienia ze stanowiskiem produkcyjnym, na miejsce którego przyniesiono surowe konkracje pozyskane z rumoszu wietrzelnego (surowiaki o zeolizowanych powierzchniach) w rejonach występowania krzemieni czekoladowych, a cały proces produkcyjny odbywał się na miejscu. W odkrytych krzemienicach zadokumentowano „stratygrafię” procesu technologicznego: w spągach gniazd krzemienych wystąpiły fragmenty brył surowych, zaniechane formy przedrdzeniowe, duże korowe odłupki noszące ślady techniki ciężkiego twardego tłuka i zatępce pierwotne, a także częściowo wyzyskane, uszkodzone rdzenie. W kolejnych warstwach zmniejsza się udział form pochodzących z wstępnej obróbki rdzeni na korzyść zaawansowanych etapów rdzeniowania - pozyskiwania wiórów oraz korekcji rdzeni, którą dokumentują odnawiaki, świeżaki i zatępce wtórne, rdzenie wyzyskane, często o zmienionej orientacji i wióry. Zbiór tych ostatnich zo-

stał przez użytkowników stanowiska wyraźnie wyselekcjonowany. Na miejscu eksploatacji pozostawiono okazy mało regularne, często płaszczyznowo skrócone, w przewodzie dość krótkie.

Niewielki zbadany fragment stanowiska w proporcji do rozrzutu materiału krzemienego na powierzchni nie pozwala nam stwierdzić, czy ma ono wyłącznie produkcyjny charakter, czy też znajdujemy się w tej jego części, gdzie koncentrowały się procesy związane z obróbką i eksploatacją rdzeni, oddzielone od miejsc mieszkalnych. W świetle pierwszego sezonu badań wydaje się, iż obozowano tu krótko, dla konkretnego celu jakim było przygotowanie rdzeni i eksploatacja wiórów. Ilość narzędzi, a zwłaszcza wyrazistych typologicznie, jest niewielka, nie odkryto również innych pozostałości, które mogłyby wskazywać na podomowy charakter stanowiska i dłuższe jego użytkowanie.

Wstępna analiza technologii rdzeniowania oraz morfologii i stylistyki narzędzi wykazuje analogie inwentarza z Pawłowa przede wszystkim do materiałów z Całowania – poziomy III (wykopy XII i XIII) oraz IV (wykop IX), w mniejszym zaś stopniu do zespołów z Witowa (skup. IV – por. R. Schild 1975, tabl. LXV-LXVII, LXXI). Jeśli przyszłe badania potwierdzą wskazane analogie, to wówczas chronologię stanowiska należałoby odnieść do drugiej połowy interstadiału alleröd i wiązać z kompleksem kultur o tradycji tylczakowej (tenże, s. 223).

LITERATURA

Czarnecki R.

1998 *Wyżyna Sandomierska. Część wschodnia. I. (Komponenty krajobrazu geograficznego)*, Warszawa.

Schild R.

1975 Późny paleolit, [w:] red.: W. Chmielewski, W. Hensel, *Paleolit i mezolit*, PZP, t. 1, s. 159-338.

JERZY LIBERA, ANNA ZAKOŚCIELNA

PAWŁÓW, SITE 4, SANDOMIERZ DISTRICT, ŚWIĘTOKRZYSKIE VOIVODSHIP – NEW LATE PLEISTOCENE CAMP FROM THE SANDOMIERZ LOESS

The site in Pawłów is situated on the north-western slope of a mildly shaped loess promontory in a dry valley in the Czyżowianka basin, which is a left tributary of the Vistula river. The area covers 33 ares. As a result of sondage excavations three oval flint concentrations measuring about 2 sq. m were unearthed. The flint material was concentrated in the layer of humus, and the flushed and accumulated layers, at a maximal depth of 0,8 m. Together with the material from the surface of the site 11931 flint artefacts were obtained, among which one could distinguish 4 flint blanks, 5 pre-cores, 81 cores, 325 technical forms, 104 tools and 7 pieces of tool production waste. The most numerous group is that of débitage (9927), in which chips, flakes and scraps dominate

(Fig. 1). More than 90% of the artefacts come from the flint concentrations, which document the full process of treatment and exploitation of the cores, beginning with the state of the flint blank and ending with the blades. The tools are dominated by atypical burins, truncations and endscrapers, which were accompanied by individual backed pieces and notched pieces. There is a relatively big number of blades and retouched flakes. The inventory consists almost entirely of the chocolate flint.

The structure of the inventory clearly points to a production character of the site, to which raw material was brought, and the whole process of treatment and exploitation of the cores took place on the spot.

The initial analysis of the knapping technology as well as the morphology and stylistics of the tools suggests a considerable similarity of the Pawłów inventory to the one from Całowanie (levels III and IV), and to a lesser extent similar to the

assemblages from Witów (concentration IV). These analogies allow us to relate the chronology of the site in Pawłów to the second half of the Allerød Interstadial, and associate it with the complex of cultures having a tradition of backed pieces.

Katedra Archeologii UMCS w Lublinie